

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів

Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора економічних наук, доцента **ТІТЕНКО Зої Миколаївни**
на дисертацію **ВОЙЦЕХІВСЬКОЇ Світлани Іванівни**
на тему: «**Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави**»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертації. На сучасному етапі розвитку світовій фінансово-економічній системі притаманні риси недосконалості та незавершеності у процесі формування системи світового порядку, що викликають значні загострення загроз, ризиків та викликів для глобальної економіки і відповідно, відбуваються зміни в процесах геополітизації, регіоналізації та мегарегіоналізації. Унаслідок чого відбуваються структурні деформації, які спричиняють дисбаланс розвитку вітчизняних економік, особливо тих, що сформовані у країнах із достатньо низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Постійне зростання ролі і значення фінансової системи стає характерною рисою сучасного розвитку вітчизняної економіки. Представлена динамічною багатоаспектною структурою відокремлених та водночас взаємопов'язаних сфер і ланок фінансів, вона забезпечує безперебійний процес створення національного продукту та стимулює економічне зростання в країні. Враховуючи важливу роль фінансів у процесах функціонування економіки держави, особливої актуальності набувають питання забезпечення фінансової безпеки та ефективного управління нею.

Сьогодні відбувається достатньо суттєве загострення проблем стабілізації економіки України, яка перебуває у шоковому стані, а сектор тіньової економіки набуває невпинного поширення, що спричинено як ціновими, так і девальваційними шоками, активізацією військового конфлікту та критичним загостренням політичних відносин з росією.

Проблематика тінізації економічної діяльності створює значну кількість супутніх проблем, знижуючи ефективність державної політики, стримуючи економічне зростання, спотворюючи умови ведення господарської діяльності, загрожуючи фінансово-економічній безпеці країни. Масштаби процесу тінізації вітчизняної економіки досягнули критичних відміток та вимагають невідкладного пошуку шляхів зниження рівня тінізації економіки в країні, адже мають прямий вплив на зниження рівня її фінансової безпеки.

Враховуючи вказані вище аспекти, можна підтвердити важливість обраної теми, яку Войцехівська Світлана обрала для проведення дисертаційного дослідження.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертація Войцехівської Світлани виконана відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України

за темою «Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України» (державний реєстраційний номер 0116U001877). Внесок авторки полягає у дослідженні теоретичних та прикладних засад впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, розробленні власної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки з урахуванням впливу тіньового сектору економіки та розроблення практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової безпеки держави. А також в межах госпдогвірної теми «Формування фінансового механізму сталого розвитку в Україні» (догвір № 249-191 Н від 13.10.2023 р.). Внесок авторки у виконанні якої полягає в удосконаленні сучасних економіко-математичних методів оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави та розробленні практичних рекомендацій щодо детінізації національної економіки як запоруки зміцнення фінансової безпеки держави.

Наукова новизна досліджень і отриманих результатів. Дисертація присвячена дослідженню теоретичних засад та вдосконаленню методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

Удосконалено теоретичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», під яким запропоновано розуміти небезпечне фінансово-економічне явище, що виникає внаслідок прагнення суб'єктів економічної діяльності підвищити власний рівень фінансової безпеки шляхом зростання показника якості життя, передбачає здійснення прихованої чи незаконної економічної діяльності, яке негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому, що, на відміну від існуючих підходів, дає можливість системної та комплексної фінансово-економічної оцінки масштабів тіньового сектору економіки в контексті впливу на неї.

Також в роботі представлено теоретико-методичні підходи щодо удосконалення інтегрального показника фінансової безпеки держави, через побудову кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави, що дало можливість виокремити ключові фактори впливу на зміну значення інтегрального показника фінансової безпеки, зокрема зміна рівня: виробничої та макроекономічної безпеки, що, на відміну від поточної практики, дасть можливість за обмеженої кількості показників оперативно отримати дані про поточний стан фінансової безпеки країни та оцінити його за допомогою рівняння регресії.

Авторкою було удосконалено методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки України, у рамках яких обґрунтовано необхідність урахування в офіційній методиці фінансового інструментарію показника якості життя населення, що, на відміну від поточної практики, дозволяє оцінити фактичний рівень тіньового сектору економіки через прямолінійну взаємозалежність з показником якості життя населення, як фінансової

категорії, а також підвищить адекватність оцінки, аналітичну цінність та матиме позитивний вплив на оцінку впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

Крім того удосконалено основні загрозливі форми інституційних деформацій у фінансовій сфері через виокремлення двоїстої інституційної структури суспільства і суб'єктів господарювання, яка націлена не на розвиток виробництва шляхом конкуренції та застосування інновацій, а на швидке збагачення за рахунок різних фінансових злочинних схем, що сприятиме систематизованому та цілісному уявленню щодо ключових загрозливих форм інституційних деформацій, причин виникнення та оцінки їх масштабів.

Дістала подальшого розвитку класифікаційна група тіньової економічної діяльності за постійністю здійснення, через виокремлення повноциклічної економічної діяльності, що дало можливість виокремити та відобразити повторюваний характер тіньової економіки від процесу генерування тіньового фінансового доходу до легалізації коштів. А також науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки, що покликані знизити рівень тіньового сектору економіки та підвищити рівень фінансової безпеки держави.

Наукову новизну проведених досліджень підтверджено довідками про впровадження результатів дослідження та пропозицій.

Практичне значення одержаних результатів для науки і практики. Здійснено вклад в розвиток теоретичних узагальнень і розроблення комплексу заходів щодо зміцнення фінансової безпеки держави в контексті впливу тіньового сектору економіки. Викладені в дисертації результати побудованої кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави в контексті впливу тіньової економіки можуть бути використані у розробленні Стратегії фінансової безпеки України як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому рівні з метою досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки. Основні положення та рекомендації дослідження використовуються у навчальному процесі економічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України при розробленні методичних матеріалів з дисциплін «Податкова система», «Фінансова безпека держави» та їх викладанні (довідка від 06.06.2021 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. У дисертаційному дослідженні обґрунтовано теоретико-методичні засади і розроблено науково-практичні рекомендації, спрямовані на змінення фінансової безпеки держави в контексті впливу тіньового сектору економіки. Поставлену мету авторка досягнула шляхом виконання чітко визначених завдань із застосуванням загальнонаукових методів дослідження, зокрема: абстрактно-логічний (для узагальнення результатів дослідження та формування висновків проведеного дослідження); метод економіко-математичного

моделювання (при побудові кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави; кореляційно-регресійної моделі взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки); графічний (для наочного відображення взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки; залежності значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки держави від значення основних складових елементів економічної безпеки); методи компоративного аналізу та морфологічного аналізу (при дослідженні теоретичних основ фінансової безпеки держави в системі національної та економічної безпек).

Справляє позитивне враження джерельна база роботи, що свідчить про системне і повне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість.

Обґрунтовані в дисертації рекомендації пройшли виробничу апробацію, що підтверджується відповідними документами. Отже, отримані при виконанні дисертації Войцехівської Світлани наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації є достатньо обґрунтованими та достовірними.

Повнота викладення матеріалів досліджень в опублікованих працях. Основні положення дисертації опубліковано у 16 наукових працях, з яких стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття в колективній монографії, 10 тез наукових доповідей.

Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані у процесі дослідження, доповідалися й отримали схвальні відгуки на конференціях різного рівня.

Винесені на захист положення наукової новизни та основні результати дослідження Войцехівської Світлани з достатньою повнотою оприлюднено у відкритому друці. Вимоги щодо необхідної кількості статей у наукових фахових виданнях дотримано.

Аналіз структури і змісту дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 283 сторінках, робота містить 10 таблиць, 70 рисунків та 13 додатків. Список використаних джерел налічує 188 найменування.

У **вступі** здійснюється обґрунтування вибору теми дослідження; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів; представлено апробацію результатів дослідження, кількість публікацій здобувачки, у яких відображено основні положення дисертаційного дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «Теоретичне обґрунтування впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави» розкрито економічний зміст фінансової безпеки держави, проведено аналіз та вивчення теоретичних засад тіньової економіки та її видів, а також окреслено методичні підходи до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

У другому розділі «Аналітична оцінка впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави» проведено оцінку інституційних загроз фінансовій безпеці України, проаналізовано стан фінансової безпеки держави та здійснено оцінку впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

У третьому розділі «Детінізація економіки як шлях до зміцнення фінансової безпеки держави» здійснено удосконалення методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, здійснено кореляційно-регресійний аналіз впливу тіньової економіки на інтегральний показник фінансової безпеки в цілому та на окремі індикатори, проведено моделювання системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави з елементами економічної безпеки та окреслено основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки.

Висновки викладено в логічній послідовності відповідно до мети та поставлених завдань, повністю відповідають змісту власних досліджень і засвідчують досягнення дисертанткою поставленої мети. Дисертація Войцехівської Світлани є самостійним, цілісним, логічно сформованим та завершеним науковим дослідженням, яке містить сформульовані і обґрунтовані результати, що відповідають критеріям наукової новизни та спрямовані на вирішення проблемних питань теорії та практики. У зв'язку з цим, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, де висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, а також фальсифікації. Дисертація написана державною мовою, їй притаманний як науковий, так і літературний стиль викладення матеріалу. Безпосередньо текстова частина дисертації переважно позбавлена граматичних і орфографічних помилок, технічних недоліків. Таким чином, базові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються завершеністю, послідовністю і аргументованістю.

Дискусійні положення та зауваження. В цілому, позитивно оцінюючи актуальність, обґрунтованість, достовірність, наукову новизну, наукове та практичне значення

проведеного Войцехівською Світланою дисертаційного дослідження, слід звернути увагу на дискусійні моменти і висловити побажання щодо окремих положень роботи:

1. У підрозділі 3.1 авторкою надано формульне представлення розрахунку інтегрального показника рівня якості життя населення, яке запропоновано розглядати як середнє арифметичне між показниками рівня якості життя населення, проте не зазначено, якими саме показниками варто оперувати при розрахунку.

2. Під час написання аналітичної та оптимізаційної частин дисертаційного дослідження здобувачка орієнтувалася на часовий інтервал 2012–2022 рр. У роботі доцільно було б глибше розкрити вплив воєнного стану на стан фінансової безпеки України та зокрема тіньового сектору економіки, оскільки деталізація впливу даного чинника в перспективі підвищила б актуальність обраної теми та виокремила можливості ефективного регулювання питань забезпечення фінансової безпеки України в умовах надзвичайних глобальних викликів.

3. У підрозділі 2.2 авторкою проведено оцінку рівня фінансової безпеки, де авторка визначає 6 її складових: банківська безпека, боргова безпека, валютна безпека, безпека небанківського фінансового сектору та бюджетна безпека. У підрозділі 3.2 авторкою побудовано багатофакторну кореляційно-регресійну модель системних взаємозв'язків фінансової безпеки з основними факторами, зокрема авторка виділила 13 складових: рівень банківської безпеки; рівень боргової безпеки; рівень валютної безпеки; рівень безпеки небанківського фінансового ринку; рівень бюджетної безпеки; рівень грошово-кредитної безпеки; рівень економічної безпеки; рівень виробничої безпеки; рівень макроекономічної безпеки; рівень інвестиційно-інноваційної безпеки; рівень продовольчої безпеки; енергетична безпека; рівень зовнішньоекономічної безпеки. Можливо доцільно було б узгодити набір факторів, які впливають на фінансову безпеку для забезпечення узгодженості проведеного аналізу.

Зазначені вище побажання не применшують наукову та практичну значущість дисертації, її наукової цінності, актуальності та практичного значення, а також високого рівня виконання роботи.

Загальний висновок. Дисертація Войцехівської Світлани є цілісною завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка має вагому наукову новизну, значний науковий та практичний інтерес та вирішує важливе наукове завдання.

Загальний аналіз роботи підтверджує актуальність та науковий рівень проведеного дослідження, теоретичне і практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, зазначені в роботі, достатньо та повно викладено в опублікованих здобувачкою наукових працях. У дисертаційному дослідженні Войцехівської Світлани відсутні порушення академічної доброчесності.

Зважаючи на актуальність вирішених в дисертації завдань, отриманих наукових висновків, теоретично обґрунтованих принципових наукових положень, використаних сучасних методів наукових досліджень та підтвердженої практичної значимості можна стверджувати, що дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), а її авторка Войцехівська Світлана заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, доцент Зоя ТІТЕНКО